

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΥΠΟΔΗΜΑ

4. Από την κατεργασία του δέρματος, στα κομψά σανδάλια

Βγένα Βαρθολομαίου
Αρχαιολόγος

Οι “μπότες”

Και οι μπότες ήταν υπόδημα με ευρύτατη διάδοση στους ανατολικούς λαούς (Ασσυρίους, Βαβυλωνίους κ.ά.) και στην Ελλάδα. Ήταν όμως ειδικής χρήσης υπόδημα, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι το φορούσαν κυρίως οι ταξιδιώτες, οι κυνηγοί, οι χωρικοί και οι ορεινοί πληθυσμοί. Το σολόδεσμα, από αδρά κατεργασμένο δέρμα βοδιού, ήταν παχύ, ενώ το πάνω μέρος (το φόντι) έφθανε ως τον αστράγαλο ή ως τα μισά της γάμπας ή και λίγο πιο κάτω από το γόνατο, και ήταν φτιαγμένο από ποικίλα δέρματα, βοδιού (συνηθέστατα), ελαφιού ή κατσικιού. Η προέλευση του δέρματος και η κατεργασία του προσδίδανε πολυτελή όψη στα υποδήματα αυτά. Το πάνω μέρος τους συγκρατούνταν γύρω στο πόδι με δερμάτινα λουριά, που περνούσαν μέσα από ανοίγματα στο δέρμα του υποδήματος ή από γαντζάκια στερεωμένα στο φόντι. Απαντούν και μπότες που αφήνουν ακάλυπτα τα δάχτυλα.

Πρέπει να υπήρχαν πολλά είδη μπότες: αυτό τουλάχιστον δηλώνουν οι ποικίλες ονομασίες τους, οι οποίες συνθέσστα εκφέρονται στον πληθυντικό αριθμό. **Αι ενδρομίδες**¹ ήταν είδος υψηλής μπότες που φορούσαν οι στρατιώτες. Με ενδρομίδες εικονίζονται στην αγγειογραφία η Άρτεμις, ο Ερμής και οι Αμαζόνες.

Αι αρβύλαι ήταν σκληρές μπότες, συνήθως χαμηλές ως τα σφυρά, με χοντρό κάτμα, που τις φορούσαν οι κυνηγοί, οι χωρικοί αλλά και οι οδοπόροι. “Υπαί τις αρβύλας λυίο τάχος” (να μου λύσουν γρήγορα τις αρβύλες), αναφέρει ο Αισχύλος στον *Αγαμέμνονα* (944-5).

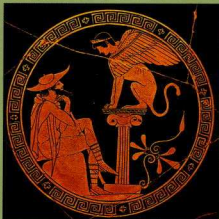
Αι σκυθικαί και **αι σικυώνια** ήταν είδη μπότες που φορούσαν στις συγκεκριμένες περιοχές ή που προέρχονταν από τις περιοχές αυτές.

Αι τυρρηκικαί, ετρουσκικές μπότες, είχαν τις μύτες γυρισμένες προς τα πάνω. Τέτοια μύτη έχει και το μυκηναϊκό πήλινο ομοίωμα υποδήματος στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών.

Η μπότα θεωρείται εξέλιξη του **μονοδέματος**, μεγάλου κομματιού δέρματος που περικάλυπτε το πόδι ως τον αστράγαλο ή λίγο πιο πάνω και το οποίο δενόταν με πέτσινα λουριά. Τέτοια θα ήταν τα πρώτα κλειστά “υπόδημα” της Νεολιθικής εποχής².

Μυκηναϊκό πήλινο ομοίωμα υποδήματος με γυρισμένη μύτη που μοιάζει με τις τυρρηκικές μπότες.

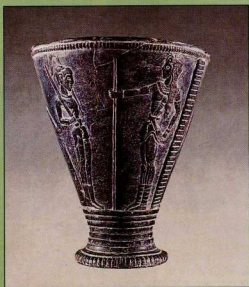
Ερυθρόμορφο αγγείο στο οποίο εικονίζεται καθισμένος ο Οιδίπιδας να φορά ενδρομίδες.

Νεολιθικός άνθρωπος των πόντων. Βρέθηκε στις Άλπεις “κατεψυγμένος”, με όλα του τα ρούχα.

Μινωική τοιχογραφία.

Κύπελλο του Πρίγκιπα.

Κρατήρας των πολεμιστών.

Εξέλιξη του πρωτόγονου μονοδέρματος είναι οι καρβάνινα, είδος χαμηλής μπότας από ακατέργαστο δέρμα βοδιού, που φορούσαν οι χωρικοί. Στον Ξενοφώντα (*Κύρου Ανάβασις*, 4.5.14) διαβάζουμε: "καρβάνινα πεποιημένα εκ τών νεοδάρτων βωών". Η φράση του Ηοϊόδου (V. 541-2): "ἀμφί δέ ποσσί πέδιλα βοός ἴρι κταμένοιο, ἄρμε δῆσασθαι, πῖλοις ἐντοσθε πυκάσσας" (ὅπως προαναφέραμε, ο ὅρος πέδιλον δηλώνει, γενικά, το υπόδημα) = αφού θανατώσεις βόδι, να φτιάξεις με το δέρμα του υποδήματα, ράβοντας στο μέσα μέρος τους μάλλινη (ή τρίχινη) επένδυση, μάλλον υπονοεί υποδήματα που μοιάζουν με τα λεγόμενα "γουρουντσάρουχα", τα οποία φοριόταν στην Ελλάδα ακόμη και στον δικό μας αιώνα.

Ο Πausanias (*Βοιωτικά*, 38.3) αναφέρει ότι οι Οζόλοι Λοκροί χρησιμοποιούσαν ακατέργαστα δέρματα, *δέρματα ἀδέψητα*, "τὸ δασυ τῶν δερμάτων ἔς τὸ ἐκτός", με τη γούνα προς τα ἔξω³. Επομένως πρόκειται για ένα ακόμη είδος χωρικής μπότας, η οποία, ὅπως και η ἄλλη, η αναφερόμενη από τον Ηοϊόδο, κατασκευαζόταν από τους ἴδιους τους χωρικούς (οικονομία της οικοτεχνίας).

Η μπότα ανιχνεύεται στα ἔργα τέχνης ἤδη από τη Μινωική εποχή. Αναφέρουμε μερικά παραδείγματα. Μαλακές μπότες φορούσαν οι μετέχοντες στα ταυροκαθάψια για να προστατέψουν τα πόδια τους, ὅπως δείχνει τοιχογραφία από το ανάκτορο της Κνωσού. Στο "κύπελλο του πρίγκιπα" από την Αγία Τριάδα, η μορφή που θεωρεῖται ως πρίγκιπας φοράει μπότες ὡς τα μισά της κνήμης. Στο κωμικό ρυτό από την Αγία Τριάδα οι "αγωνιζόμενοι" φορούν μπότες. Στη μυκηναϊκή Ελλάδα η μπότα φοριέται ἐξίσου συχνά. Στο χρυσό κύπελλο από το Βαφειό, ο κυνηγός που συλλαμβάνει τον ταύρο φοράει χαμηλές μπότες με χοντρό κάττυμα. Τέλος, στον γνωστό "κρατήρα των πολεμιστών", από την ἀκρόπολη των Μυκηνών, οι πολεμιστές φορούν, ἐκτός από τις περικνημίδες τους, και μπότες⁴.

Σημειώσεις

1. Για τα είδη της μπότας βλ. κυρίως: Forbs, ὀ.π., σσ. 45 κ.ε., M. Huston, *Ancient Greek, Roman, and Byzantine costume and decoration*, σπουδακά.
2. Βλ. εἰκόνες τεύχους 64, σ. 11, της Αρχαιολογίας.
3. Οι παραπομπές στο ἔργο *Ελλάδος Περιήγησις* του Πausanias (μετὰφρ. Ν. Παπαγιαννῆ) γίνονται στην ἐκδόση της "Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν".
4. Οι σχετικές εἰκόνες ὑπάρχουν στην ἱστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους της "Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν".